

матеріалу. Щоб забезпечити оволодіння учнями ґрунтовними знаннями, підвищити їх мовленнєву культуру, домогтися ефективності і якості роботи у процесі вивчення синтаксису, як і всього курсу мови в цілому, необхідне органічне поєднання традиційних і сучасних набутків методики, урахування психологічних і дидактичних факторів. Навчальний процес повинен проектуватися передусім з урахуванням мовного матеріалу, який опрацьовується на уроці, а також рівня сформованості синтаксичних умінь і навичок учнів. З огляду на це методика уроку мови повинна мати лінгвістичне обґрунтування.

Література

1. Дудик П.С. Із синтаксису простого речення. – Навчальний посібник. – Вінниця, 1999. – 297 с.
2. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. – К.: Ленвіт, 2000. – 272 с.
3. Мельничайко В.Я. Лінгвістичні основи викладання української мови в школі. Мовознавство і школа / Відп. ред. Жовтобрюх М.А. – К.: Наукова думка, 1981. – С.22-123.
4. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М.І.Пентилок: Підручник для студентів-філологів. – К.: Ленвіт, 2000.
5. Програма для середньої загальноосвітньої школи. Рідна мова (5-11 класи). Укладачі: Л.Скуратівський, Г.Шелехова, В.Новосолова. // Дивослово. – 2001. – № 8. – С. 49.
6. Слинко І.І. Парадигматика простого речення української мови // Мовознавство. – 1980. – № 3.
7. Тихоша В.І., Караман С.О. Рідна мова: Підручник для 8 класу гімназій, ліцеїв та шкіл з поглибл. вивч. укр. мови // за ред. д-ра філол. наук, проф. Плющ М.Я. – К.: Освіта, 2000.

Доцент Т.І.Вавринюк, канд. філол. наук

Буття і мова в екзистенціалізмі М.Хайдеггера

Різноманітність і багатогранність функцій мови породжує різні підходи до розгляду її природи і сутності не лише серед мовознавців, а й філософів. З одного боку, мову розуміють як одностороннє, матеріальне явище – систему і сукупність актів функціонування матеріальних засобів спілкування, що служать одночасно матеріальною основою для мислення і деяких інших психічних процесів людини. У цьому випадку говорять про мову як матеріальну оболонку мислення; з другого боку, мовою визначається двобічне, матеріально-ідеальне явище: мова – єдність плану висловлювання і плану змісту. Доцільно згадати, що під поняттям "мова" сучасна лінгвістична наука розуміє "основну (опосередковану мисленням) форму відображення дійсності, що оточує людину, і самої себе..." [1, 304].

І на сьогодні не втрачають актуальності такі проблеми, як відношення мови і мислення, мови і суспільства, системи і структури в мові, ідіотнічного й універсального; залишаються на часі питання знакового характеру, походження, еволюції та історії мови.

Вищезгадані проблеми мови певною мірою торкаються основного питання філософії. До того ж онтологія у філософії тісно пов'язана з

онтологічними проблемами мови, а в окремих концепціях філософії мови, як, зокрема, в екзистенціалізмі, філософські проблеми зводяться до суто філологічних.

Зауважимо, що філософія мови формується лише в ХХ ст. з відвертим визнанням мови як головного засобу філософствування. Філософи-екзистенціалісти відводять мові виняткову роль "дому буття". Власне, екзистенціалізм (онтологія, вчення про буття) на перший план висуває абсолютну унікальність людського буття, яке неможливо виразити на мові понять. Екзистенціалісти розвивають ідеї Канта про те, що людина бачить світ винятково через призму своєї свідомості, свого "Я". Усі елементи світу і весь світ існують у собі, незалежно від свідомості, але в собі вони нам, людям, не явлені, не відкриті. Поскільки світ, елементи і процеси світу являються людям, постільки результати усвідомлення того, що являється, вже невіддільні від людини. Тобто на першому плані ставиться не буття взагалі, як це було в класичній філософії, а буття людини. Основна проблема екзистенціалізму – визначення екзистенції (внутрішнього буття людини) у загальній структурі суцього, тобто конкретизація онтологічної природи людської реальності у співвідношенні з іншими началами Всесвіту. Основне визначення екзистенції – "буття-поміж" – належить німецькому мислителю ХІХст. Е.-С.К'єркегору і поділяється всіма представниками екзистенціалізму. Цим з самого початку підкреслюється проміжний характер людської реальності, її залежність від чогось іншого, що вже не є людиною. Природу цього "іншого" екзистенціалісти розуміють по-різному. Ті, що стоять на релігійних позиціях (Бердяєв, Ясперс) пояснюють це "інше" як "трансценденцію", що відкривається в акті віри. У Хайдеггера ця трансценденція виступає як "ніщо" – безодня в масі речей.

Чи осмислює людина своє неповторне буття? Так, і ключем до буття є мова, стверджують екзистенціалісти. Тільки в мові людина безпосередньо стикається з буттям.

Зрештою екзистенціалізм зводить усі філософські проблеми до проблем мови, відособлює мову від мислення і людської діяльності, перетворюючи мову в самостійну силу, що не залежить від людини і підкоряє людину.

Екзистенціалізм німецького філософа Мартина Хайдеггера (1889-1976) заслуговує уваги не лише з боку філософів різних напрямків, а й лінгвістів, літературознавців, мистецтвознавців, психологів тощо. Згідно з Хайдеггером, буття необхідно мислити у його істинності, тобто відкритості. Ця відкритість виявляється в мові, отже в мові слід шукати сутність буття. Так в "Листі про гуманізм" він пише: "Сила думки ґрунтується на тому, що висловлювання залишається в чистому елементі буття... Мова є буття, так само, як хмари – небесні хмари" [6,47].

Вихідним для буття, вважає філософ, є людське існування, що трактується як емоційно-вольове, проблематичне буття. Хайдеггер робить спробу герменевтичного тлумачення людського існування в усій повноті його буття, фундамент якого він спочатку вбачав у актах мовлення, а пізніше – у

мові. Мова думки і поезії, що затуляється буденним уявленням про знак як ярлик предмета, починається з поклику світу, що очікує у своїй змістовній повноті, "щоб людина дала йому слово, сказала його".

Цікаві думки в цьому плані Хайдеггер виклав у роботі "Вислів Анаксимандра". Він наводить переклад вислову згаданого античного філософа молодим Ніцше: "Звідки речі беруть своє походження, туди ж повинні вони відійти за необхідністю, бо повинні вони платити пеню і бути засудженими за свою несправедливість відповідно до порядку часу" [7, 28]. Паралельно Хайдеггер наводить приклад у перекладі Германа Дільса: "З чого ж речі беруть походження, туди й загибель їх іде за необхідністю; бо платять вони одна одній стягнення і пені за свою безчинність після встановленого строку" [7, 29].

Філософ наголошує, що хоч ці два переклади мало чим відрізняються один від одного, ні один із них не може претендувати на абсолютну достовірність чи точність. Він говорить, що "в спробах перекласти вислів цього раннього мислителя допомогти нам може тільки (сам) мислитель" [7,29], тобто важливо, що було закладено у змісті слова мовцем у момент мовлення.

Отже, щоб проникнути в приховані виміри повсякденних слів і філософських термінів, потрібно, на думку М.Хайдеггера, змінити наше ставлення до мови, а це значить оволодіти умінням вслуховуватись у вимовлюване, що невіддільне від уміння правильно вимовляти. Вслухатися – це значить "зібратись", "насторожити слух" так, щоб той, що слухає, проникся тим гармонійним співвідношенням буття і сказаного слова, яке було притаманне досократівському космосові греків. Для Хайдеггера вислів Анаксимандра, згаданий вище, є буттєвою моделлю мови і мислення, а не просто ще лінгвістично нерозвиненими утвореннями грецької мови. "Коли ми чуємо грецьке слово, що вимовляється грецькою мовою, ми слідкуємо за його звучанням, його безпосередньою вимовою. Звучання цього слова є безпосередньо даним. Грецьке слово, котре ми чуємо, підводить нас безпосередньо до самої наявної речі, а не тільки до значення слова" [8, 10].

Тобто слухати слова – значить слухати голос буття. У мові говорить буття сущого.

Для М.Хайдеггера питання про смисл буття не є питанням про смисл життя; це, по суті, питання: що означає слово "бути". Філософське осмислення буття перетворюється у Хайдеггера в осмислення буття як категорії мови.

Запозичуючи ряд ідей із сучасної неогумбольдтіанської лінгвістичної школи (Л.Вейсгербер, І.Тріп та ін.), яка стверджує, що структура мови визначає структуру світогляду, що світ мови і є той світ, у якому живе людина, М.Хайдеггер надає мовним фактам глибинне, онтологічне значення. "Мова, - пише він, - є дім буття. В його помешканні живе людина" [6, 53]. Сутність мови, за словами М.Хайдеггера, полягає в тому, що вона є мовою сутності. Філософ перетворює мову в якусь таємничу істоту, самостійну, неосягнену людським розумом, істоту, що складає

невід'ємну частину і навіть сутність самого буття. "Лише там, де знайшли слово для речі, існує річ... Цим ми підкреслюємо: немає речі, якщо відсутнє слово, тобто ім'я. Лише слово дає речі буття... Буття всього того, що існує, живе у слові. Тому справедливий вислів: мова є дім буття" [5, 164].

Простежується міфологічне ставлення філософа до мови. На його думку, мова сутності виявляється навіть у мовчанні. Мовчанню, відмінності його від німоти М.Хайдеггер надає немало уваги, бо, на його думку, лише в дійсному мовленні можливе дійсне мовчання [9, 164-165]. "Мова говорить так само, як безмовний голос дзвонів. Мовчання німує, бо воно оповіщає світ і речі у їх сутності..." [5, 30]. Мовчання є специфічною рисою мови сутностей, але не людської озвученої мови.

Зробивши мову самостійною мовчазною сутністю і прагнучи визначити її незалежно і всупереч людській мові, Хайдеггер не може сказати про істинну мову нічого, крім таких фраз: "Мова є мова. Мова говорить" [5,13]. "Для того, щоб зробити відомим себе як шум безголосся для слуху смертних, сутність мови використовує мову смертних. Тільки поскільки людина співвідноситься з голосом безголосся, настільки і з'являється можливість озвученого мовлення смертних" [5, 30].

Таким чином, Хайдеггер перетворює мову із продукту соціального процесу в самотній активний суб'єкт, що панує над людиною. У такому тлумаченні мови містифікується той реальний факт, що людина, яка засвоює духовну культуру, застає вже готові мовні форми, що існують об'єктивно, і засвоєння відповідної культури може бути плідним лише постільки, поскільки засвоєна її мова. Однак, при такому тлумаченні сутності мови упускається з виду, що мова виникає у суспільній діяльності людей, що вона продукт цієї діяльності і не існує поза нею.

Мова сутності, приречена на повсякденне існування, є звуковою людською мовою. Буття, під яким М.Хайдеггер розуміє специфічно людське існування, володіє і цією мовою, і своєю мовою. Людина говорить лише постільки, поскільки її мова відповідає мові сутностей. "Мовлення смертних базується на відношенні до мови сутностей" [5, 32]. Повсякденне людське мовлення є лише тьмяним відблиском мови сутностей. Лише грецька мова досократівського періоду була якоюсь мірою дійсним "домом буття". А сучасна людська мова, на думку М.Хайдеггера, не може виразити поклику буття, тому й перестала бути "домом буття". На сьогодні лише поезія і мислення філософа-екзистенціаліста виявляють поклик буття, який більше не здатна відчутти сучасна людина. Справжньою мовою Хайдеггер називає поезію. Він вважає, що людське мовлення не здатне виразити мову сутностей насамперед тому, що воно підкоряється законам граматики і логіки. Адже у будь-якому граматично оформленому висловленні чітко вичленовується суб'єкт, предикат і об'єкт. Виникнення логічних і граматичних категорій суб'єкта й об'єкта, за Хайдеггером, зумовлене метафізичним підходом до світу. Мова сутностей не може існувати в логіко-граматичних категоріях. Звільнення мови від граматики, що здійснюється мисленням і поезією, дозволяє виявити первинну структуру сутності.

Характеризуючи поезію як істинну мову – "дім буття", - Хайдеггер стверджував, що саме поезія робить можливим розглядати мову як творіння буття. "Поетично живе людина на цій землі" [5, 105], - робить висновок Хайдеггер.

Призначення поета і мислителя – турбота про слово. "Мислення, чуючи голос буття, шукає йому слово, з якого відкривається істина буття" [4,24]. Але в них є і відмінність: мислитель говорить про буття, поет називає святе. Право поета – найменування богів і найменування речей тим, чим вони є. Завдяки цьому людське існування знову знаходить опору.

Така містифікація Хайдеггером поетичної мови не випадкова. Очевидно, що в поезії кожне слово вмотивоване цілісністю образного змісту, зв'язок слова і образу в ній не довільний і не умовний; кожне слово і навіть звук у ній утворюють живу єдність. У поезії образна дійсність, не маючи своєї окремої звукової форми, користується формою іншою, формою природної мови. Характеристики поетичної мови М.Хайдеггер перетворює в основи загальної філософії мови, на відміну від інших концепцій, де основний акцент робиться на вивченні штучних мов. Філософ переконаний, що не людина володіє мовою, а мова володіє людиною.

Філософія мови М.Хайдеггера привертає увагу філологів із стилістичного боку. Проголошуючи принципами істинної мови відмову від логіки і граматики, філософ будує понятійний апарат своєї теорії відповідно до цих вимог. Основні поняття екзистенціального аналізу Хайдеггер називає екзистенціаліями, щоб уникнути зміщення їх із загальними поняттями предметно-суцього. Принципи екзистенціалістів – відмова від розмежування суб'єкта і об'єкта, прагнення висловити думку без допомоги дієслівних зв'язок, створення складних зворотів, у яких суб'єкт і об'єкт злиті. Такі надзвичайно складні конструкції повинні виражати цілісність події. Характерно, що принципи утворення цих конструкцій цілком збігаються з принципами утворення архаїчних конструкцій.

Осмислюючи стиль М.Хайдеггера, іспанський філософ Ортега-і-Гассет зауважує: "Стосовно мови мислитель перебуває у доволі драматичній ситуації. Адже мислитель – це той, хто відкриває, відкриває дійсності, які ніхто до цього часу не бачив. А мова складається із знаків, що позначають речі, котрі всі бачили і всі знають. Мова є органом колективності і містить в собі лише загальновідоме, ідеї, котрі всім знайомі. Як може мислитель висловити те, що бачив тільки він? І не тільки сказати іншим, але й вперше самому собі. Видіння, котре він ще не сформулював, є ще недосконалим видінням, видінням тільки наполовину. Мислитель не має іншого шляху, крім як створити собі мову, щоб зробити себе зрозумілим самому собі... Філософський стиль М.Хайдеггера, що є вдалим і чудовим стилем, полягає насамперед в його таємничих основах" [2, 99].

Звичайно ж не можна погодитися із багатьма твердженнями М.Хайдеггера, однак заслуга його екзистенціалізму велика. Він повертає нас до найголовнішого – до внутрішніх проблем: що значить бути самим собою, як потрібно користуватися нашою свободою, як ми можемо знайти і зберегти

мужність перед обличчям смерті. Людина подається як суцільна у світі, у своєму бутті пов'язана з космосом, землею, у своїй глибинній основі розуміюча істота, покликана смертю до своєї істинної можливості буття. Безперечно, пошук істини людина здійснює за допомогою і мови, що є одним із знарядь мислення. Тому, перефразовуючи М.Хайдеггера, можемо сказати: мова – дім буття, якщо під буттям розуміємо усвідомлену і відображену в мовленні дійсність.

Література

1. Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1989.
2. Философия марксизма и экзистенциализм: Очерки критики экзистенциализма. – М., 1971.
3. Философский энциклопедический словарь. – М., 1991.
4. Хайдеггер М. Введение в метафизику. – М., 1990.
5. Хайдеггер М. На пути к языку. – М., 1991.
6. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме. – М., 1990.
7. Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге. – М., 1991.
8. Хайдеггер М. Что такое философия. – М., 1990.
9. Хайдеггер М. Язык и время. – М., 1991.

Здобувач М.М.Величко

Синтаксичний зв'язок вставних конструкцій зі структурою основного речення

Визначення семантичних критеріїв як типологізуючих у сучасному синтаксисі дозволяє пояснювати синтаксичні явища і процеси без надмірної обов'язковості приписування їм одного – і лише одного граматичного статусу. Вставні слова, взаємодіючи зі структурою основного речення, становлять співвідносні елементи, об'єднані синтаксичним зв'язком, для якого мовознавці намагаються віднайти термін, визначаючи його як зв'язок інтродуктивний, відносний, зіставний тощо.

Відшукання лише терміна для позначення зв'язку вставних слів зі структурою основного речення не сприяє описові синтаксичного явища, для якого основою типології є комунікативний аспект, текст, широка виражальна функція, пов'язана з різними способами репрезентації змісту в різних типах текстів – мовленнєвих ситуаціях.

Більшість вставних конструкцій, як відомо, зосереджується у внутрішньо-синтаксичній структурі речення – у напрямі вираження модальних і суб'єктивно-оцінних значень.

Характер відношень між вставним словом і словосполученням, з одного боку, і словом речення, з яким вони пов'язані, з другого боку, зовсім інший, ніж у звичайному синтаксичному словосполученні при вільному сполученні слів. Змістові відношення вставних слів можуть спрямовуватися всередину самого речення до предикативного ядра. Тут нема граматичної злитості, семантичної єдності компонентів, які дозволяють слову чи